

בס"ד

COVENANT & CONVERSATION

RABİ LORD JONATHAN SACKS ל"צ" İLE
ETİK ÜZERİNE DENEMELER

Covenant & Conversation yazılarına yönelik cömert sponsorlukları için Wohl Legacy'ye teşekkürlerimizle

Yitshak'ın Bağlanışı

Vayera 5782

“Oğlunu, tek oğlunu, sevdiğini – Yitshak'ı – al ve Moriya diyarına git. Onu orada, sana söyleyeceğim dağlardan birinin tepesinde bir *Ola-korbanı* olarak sun.” (Bereşit 22:2)

Tora'nın en ünlü, ama aynı zamanda ahlaki açıdan en sorunlu bölümlerinden biri bu sözlerle başlamaktadır. Bu kısmın geleneksel şekilde okunmasından çıkan anlama göre, Avraam'dan, Tanrı'ya olan sevgisinin her şeyden üstün olduğunu göstermesi talep edilmektedir. Avraam bunu, bir ömür boyunca beklemiş olduğu oğlunu *korban* etmeye gönüllü olmakla gösterecekti.

Tanrı'nın insan kalbini bizden daha iyi bildiği düşünüldüğünde Tanrı'nın Avraam'ı “sınamasına” ne gerek vardı? Rambam (Maimonides) buna cevap olarak, Avraam'ın, Tanrı'ya olan sevgisini kanıtlamaya ihtiyacı olmadığını belirtir. Sınavın amacı, Tanrı'ya yönelik korku ve sevginin ne kadar ileri dereceye kadar ulaşması gerektiğini tüm zamanlar için tespit etmektir.¹

Bu prensip üzerinde pek az görüş ayrılığı olmuştur. Anlatım, Tanrı'ya yönelik huşu ve sevgi hakkındadır. Kierkegaard bu konuda yazmış² ve etiğin evrensel olduğu üzerinde durmuştu. Etik, genel kurallardan oluşur. Ama Tanrı sevgisi özeldir. Bir ben-Sen kişisel ilişkisidir. Kierkegaard'a göre bu sınav sırasında Avraam'ın başından geçen, “ahlaki olanın teleolojik olarak askıya alınması”; başka bir deyişle ben-Sen türü Tanrı sevgisinin, insanları birbirine bağlayan evrensel prensiplerin üzerine çıkmasına izin vermeye istekli olmaktır.

Dini yaşamı; zafer ve yenilgi, haşmet ve tevazu, yaratıcı efendi olarak insan ve itaatkâr hizmetkâr olarak insan arasında bir diyalektik olarak karakterize etmesiyle ünlü olan Rav Soloveitchik, Yitshak'ın Bağlanışı olayını da bu bağlamda açıklar.³ “Tanrı'nın insana, en çok arzu ettiği şeyden el çekmesini söylediği” zamanlar vardır.⁴ Zafer kadar yenilgiyi de deneyimlememiz gerekir. Böylelikle, Yitshak'ın Bağlanışı sadece bir kez meydana gelmiş bir olaydan ziyade, bir bütün olarak dini yaşam için bir paradigma niteliğindedir. Tora tam da tutkulu bir arzuya sahip olduğumuz alanlarda – yemek, içmek,

¹ Şaşırmışlar için Kılavuz, III:24.

² Søren Kierkegaard. *Fear and Trembling* [Korku ve Titreme (Pinhan Yayıncılık, 2019)] ve *The Sickness Unto Death* [Ölümcül Hastalık Umutsuzluk (Doğu Batı Yayınları, 2019)], Garden City, NY: Doubleday, 1954

³ Joseph B. Soloveitchik, “Majesty and Humility” [Haşmet ve Tevazu] *Tradition* 17:2, Spring. 1978, pp. 25–37.

⁴ A.g.e, s. 36.

fiziksel ilişki – arzusun tatmini için limitler koyar. Tam da mantığın gücüyle gururlandığımız için, Tora, mantıkla açıklanması mümkün olmayan hükümler – *hukim* – içerir.

Bunlar konunun geleneksel okunuş şeklini yansıtmakta ve geleneğin ana akımını temsil etmektedir. Ancak “Tora’nın yetmiş yüzü” olduğundan, farklı bir açıklama öne sürmek istiyorum. Bunu yapmamın sebebi, bir açıklamanın geçerliliğine dair testlerden birinin, bu açıklamanın Tora’nın geri kalanı, Tanah ve bir bütün olarak Yahudilikle tutarlılık içinde olma gereğidir. Geleneksel bakışta dört sorun vardır:

1. Tanah’tan ve bağımsız kaynaklardan bildiğimiz üzere, çocuğunuzu bir kurban olarak sunmaya gönüllü olmak antik dünyada pek de nadir değildi. Gayet olağan bir şeydi. Tanah, Moav Kralı Meşa’nın bunu yaptığından bahseder. Aynısı, Şofetim kitabının en az hayranlık duyulacak lideri Yiftah için de geçerlidir. Tanah’taki en kötü kralların ikisi, Ahaz ve Menase, bu uygulamayı Yeuda Krallığı’na sokmuş ve bu nedenle kınanmıştı. Çocukların kurban edilmesinin Kartaca ve Fenike yerleşkelerinde yaygın olduğuna dair arkeolojik bulgular – binlerce küçük çocuk kemiği – vardır.
2. Çocuk kurbanları Tanah boyunca dehşetle karşılanır. Miha retorik bir soru sorar: “Suçum için ilk doğanımı, ruhumun günahı için bedenimin meyvesini mi vereyim?” (Miha 6:7) Ve cevap verir: “[Tanrı] Sana neyin iyi olduğunu söyledi, ey insan. A-Şem senden ne mi talep ediyor? Adaleti yerine getirmeni, şefkati sevmeni, Tanrı’nla tevazu içinde yürümeni.” (Miha 6:8) Eğer Avraam bunu yapmaya hazır idiyse, bunu yapmamaları emredilmiş olan soyu için nasıl bir rol modeli olabilir?
3. Özellikle Avraam, ebeveynliğe dair bir rol modeli olması için seçilmiştir. Tanrı onun hakkında şöyle demektedir: “Çünkü onu, çocuklarına ve soyuna, adil ve doğru olanı yaparak A-Şem’in yolunu korumaları talimatını vermesi için seçtim” (Bereşit 18:19). Eğer çocuğunu kurban etmeye hazırsa, bir baba olarak nasıl bir rol modeli görevi görebilirdi? Aksine, Tanrı’ya “Eğer Seni ne kadar sevdiğimi kanıtlamamı istiyorsan, kurban olarak çocuğumu değil, beni al” demesi gerekirdi.
4. Yahudiler olarak – aslına bakılırsa insanlar olarak – Kierkegaard’ın “ahlaki olanın teleolojik olarak askıya alınması” prensibini reddetmemiz gerekir. Bu, dini fanatiklere Tanrı adına suçlar işlemek için açık çek veren bir fikirdir. Engizisyonun ve intihar bombacısının mantığıdır bu. Doğru anlaşıldığı şekliyle Yahudiliğin mantığı bu değildir.⁵ Tanrı bizden gayriahlâkî davranmamızı istememektedir. Etiği her zaman Tanrı’nın perspektifinden anlamayabiliriz, ama onun hakkındaki “Kaya; eylemleri mükemmeldir, çünkü tüm yolları adildir” (Devarim 34:2) betimlemesine inanırız.

Yitshak’ın Bağlanması’nı anlamak için, Tora’nın, özellikle de Bereşit’in büyük bölümünün, Tora’nın pagan, insanlık dışı ve yanlış kabul ettiği dünya görüşlerine karşı bir polemik olduğunu fark etmemiz gerekir. Bereşit’in karşı olduğu bir kurum varsa, o da Fustel de Coulanges⁶ tarafından tarif edildiği ve yakın dönemde Larry Siedentop tarafından *Inventing the Individual*⁷ adlı kitabında tekrar ifade edildiği şekliyle, antik aile yapısıdır.

İlk şehir ve uygarlıkların ortaya çıkışından önce sosyal ve dini açıdan temel birim, aileydi. Coulanges’in ifade ettiği şekilde, antik çağlarda üç şey arasında yerleşik bir bağ vardı: ailevi inanç, aile ve mülkiyet hakkı. Her ailenin, koruma için sığındığı ve kurbanlar sunduğu kendi tanrıları vardı ki bunlara ölü atalarının ruhları da dâhildi. Aile reisinin otoritesi mutlaktı. Eşi ve çocukları üzerinde yaşam ve ölüm gücüne sahipti. Babanın ölümüyle birlikte bu otorite, değişiklik göstermeksizin onun ilk doğan oğluna

⁵ Bu konu hakkında daha fazlası için bkz. Jonathan Sacks, *Not in God’s Name* [Tanrı Adına Değil], NY: Schocken, 2015.

⁶ Fustel De Coulanges, *The Ancient City: A Study on the Religion, Laws, and Institutions of Greece and Rome*, (1864) [Antik Site: Yunan’dan Roma’ya Kadar Tapınma, Hukuk ve Kurumlar (Epos Yayınları, 2011)], Garden City, NY: Doubleday, 1956.

⁷ Larry Siedentop, *Inventing the Individual* [Bireyi İcat Etmek]. London: Penguin, 2014.

geçerdi. Bu sırada, baba hayatta olduğu sürece çocuklar bağımsız birer kişi değil, daha ziyade birer mal statüsündeydi. Bu fikir Tanah döneminin ötesine de erişmiş, Roma kanununda *patria potestas* adı altında yerini almıştır.

Tora bu dünya görüşünün her ögesine karşıdır. Antropolog Mary Douglas'ın işaret ettiği üzere, Tora'nın en çarpıcı niteliklerinden biri, ölü atalara yapılan hiçbir kurban içermemesidir.⁸ Ölülerin ruhlarıyla temas arayışı açıkça yasaklanmıştır.

Bunun kadar dikkate değer bir başka gerçek de, ilk anlatımlarda halefiyetin ilk doğana *geçmiyor* olmasıdır: Yişmael değil, Yitshak; Esav değil, Yaakov; Reuven kabilesi değil, Levi (Koenlik) ve Yeuda (krallık); Aaron değil, Moşe.

Doğumundan *korban* olarak bağlanışına kadar Yitshak'ın hikâyesinin bütünüyle muhalif olduğu prensip, *bir çocuğun, babasının malı olduğu* fikridir. Öncelikle, Yitshak'ın doğumu mucizevidir. Sara hamile kaldığında çoktan menopoz sonrası dönemdedir. Bu açıdan Yitshak'ın hikâyesi, tıpkı Sara gibi doğal olarak hamile kalma kabiliyeti bulunmayan Hanna'nın, Şemuel'i doğurmasına paraleldir. Zaten bu nedenle, Şemuel doğduğunda Hanna, "Bu çocuk için dua etmişim ve A-Şem Kendisi'nden arz ettiğim dileği bana verdi. Ben de onu A-Şem'e *adadım* – tüm yaşamı boyunca A-Şem'e *adanmıştır o*" (Şemuel I 1:27) demektedir. Bu metin, Avraam'a durmasını söyleyen göksel mesajı anlamamanın anahtarıdır: "Senin Tanrı'dan korktuğunu şimdi biliyorum, *çünkü oğlunu, tek oğlunu Ben'den esirgemedin*" (bu ifade iki kez geçmektedir, Bereşit 22:12 ve 16). Sınav, Avraam'ın oğlunu kurban edip etmeyeceği değil, onu Tanrı'ya *adayıp adamayacağı* konusundaydı.

Aynı prensip Şemot kitabında tekrarlanmaktadır. İlk olarak Moşe'nin hayatta kalması yarı-mucizevidir, zira Moşe, Paro'nun, Bene Yisrael'e mensup her erkek çocuğun öldürülmesini emrettiği bir dönemde doğmuştu. İkincisi, Mısırlıların tüm ilk doğan oğullarının öldüğü onuncu bela sırasında Bene Yisrael'in ilk doğanları mucizevi olarak kurtarılmıştı. "Her ilk doğan erkeği Bana vakfet. Bene Yisrael içinde, ister insan ister hayvan olsun, her rahmin ilk çocuğu Bana aittir." İlk doğanlar en başta Tanrı'ya Koen olarak hizmet etmek üzere tayin edilmişler, ama bu rollerini Altın Buzagı günahından sonra kaybetmişlerdi. Yine de bu orijinal rolün anısı *Pidyon A-Ben*, yani ilk doğan oğlun fidyeyle kurtarılma töreninde hâlâ canlı tutulmaktadır.

Tanrı'nın, Avraam'dan oğlunu sunmasını istediği zaman yaptığı şey, bir çocuk-kurban değil, oldukça farklı bir şey talep etmektir. Avraam'ın, *oğlu üzerindeki iyeliğinden vazgeçmesini* istiyordu. *Çocukların, ebeveynlerinin malı olmadığını* Yahudi kanunun tartışmasız bir prensibi olarak tesis etmek istiyordu.

Dört anneden üçünün, kendilerini bir mucize olmadan hamile kalamayacak durumda bulmasının sebebi buydu. Tora bizden, doğurdıkları çocukların, biyolojik bir sürecin doğal bir sonucu değil, daha ziyade Tanrı'nın evlatları olduğunu bilmemizi istemektedir. Zaman içinde Yisrael ulusunun bütünü Tanrı'nın evlatları olarak adlandırılacaktı. Bununla bağlantılı bir mesaj, Tanrı'nın, sözcüsü olarak "bir söz adamı" olmayan (Şemot 4:10) Moşe'yi seçmiş olduğu gerçeğiyle de iletilmektedir. Moşe kekemeydi. Tanrı'nın sözcüsü olmuştu, çünkü insanlar onun konuştuklarının kendisine ait değil, ağzına Tanrı tarafından yerleştirilmiş sözler olduğunu biliyordu.

Bu açıklamanın en açık delili, ilk insan çocuğun doğumunda verilmektedir. İlk kez doğum yaptığı zaman Hava, "A-Şem'in yardımıyla bir adam edindim [*kaniti*]" demişti. İsmi "edinmek" fiilinden gelen o çocuk, ilk katil haline gelen Kayin'di. Eğer çocuklarınızın sahibi olma peşinde olursanız, çocuklarınız isyan ederek şiddete başvurabilir.

Eğer Fustel de Colanges ve Larry Siedentop'un analizi doğruysa, o dönemde temel bir şeylerin tehlikede olduğu sonucu çıkmaktadır. *Ebeveynler çocuklarının sahibi olduklarına inandıkları sürece, birey*

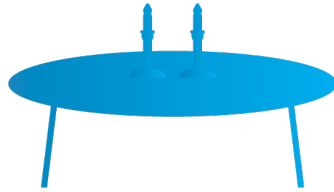
⁸ Mary Douglas, *Leviticus as Literature* [Edebi Eser Olarak Vayikra]. Oxford: Oxford UP, 1999

kavramının doğması mümkün olmayacaktı. Temel birim, aileydi. Tora, ahlaki yaşamın merkezi oyuncusu olarak bireyin doğuşunu temsil eder. Çocuklar – tüm çocuklar – Tanrı’ya ait oldukları için, ebeveynlik, sahiplik değil, himayedir. Çocuklar olgunluk yaşına erişir erişmez (geleneksel olarak kızlar için on iki, erkekler için on üç yaş), artık kendi vakar ve özgürlüklerine sahip bağımsız ahlaki ajanlar⁹ haline gelirler.¹⁰

İyi bilindiği üzere, Sigmund Freud’un da bu konuda söyleyecekleri vardı. Kendisi, insan kimliğinin temel etmenlerinden birinin Oedipus kompleksi – babalar ve oğullar arasındaki, Eshilos’un tragedyasında¹¹ örneği verilen çatışma – olduğu görüşündeydi. *Babalar ve oğullar arasında ahlaki bir boşluk yaratmakla, Yahudilik, bu gerilime trajik olmayan bir çözüm sunmaktadır.* Eğer Freud, psikolojisini Yunan mitinden değil de Tora’dan almış olsaydı, insani duruma dair daha ümitli bir görüşe erişebilirdi.

Öyleyse Tanrı, Avraam’a, Yitshak hakkında neden “Onu bir *Ola-korbanı* olarak sun” demiştir? Yahudilerin çocuk-kurbanları kınama sebeplerinin bunu yapacak cesarettten yoksun olmaları olmadığını tüm gelecek nesillere açıkça vurgulamak için. Avraam, onların bu cesarettten yoksun olmadıklarının kanıtıdır. Yahudilerin bunu yapmamalarının sebebi, Tanrı’nın, ölüm değil, yaşam Tanrı’sı olmasıdır. Yahudilikte, saflık kanunları ve Kızıl İnek uygulamasının işaret ettiği üzere, ölüm kutsal değildir. Ölüm kirletir.

Tora yalnızca toplum açısından değil, aile açısından da devrimseldir. Şüphesiz, Tora’nın devrimi Tanah dönemi içinde tam olarak tamamlanmamıştır. Kölelik henüz lağvedilmemiştir. Kadın hakları henüz tam olarak yaşama geçmemiştir. Ama bireyin – her birimizin kendi başına bir ahlaki ajan olarak bütünlüğe sahip olduğumuz ilkesinin – doğuşu, tarihin en büyük ahlaki devrimlerinden biri olmuştur.

ŞABAT SOFRASI İÇİN SORULAR

1. Yitshak’ın Bağlanışı’nın hikâyesi bize nasıl bir ahlaki ikilem sunmaktadır? Bu ikilemin iki yönü hakkında argümanlar öne sürebilir misiniz?
2. Rabi Sacks’ın bu olayın geleneksel okunma şekline karşı sunduğu dört meydan okumanın hangisi sizce en güçlü olanıdır?
3. Çocukların ebeveynlerinin malı olmadığı fikri, Tora’nın bizden ebeveynler olarak nasıl davranmamız gerektiğine dair beklentisini ne şekilde etkilemektedir?

www.RabbiSacks.org

@RabbiSacks

The Rabbi Sacks Legacy Trust, PO Box 72007, London, NW6 6RW • +44 (0)20 7286 6391 • info@rabbisacks.org

© Rabbi Sacks • All rights reserved

⁹ Ç.N.: İngilizce “moral agent”. Doğru ile yanlış ayrımını yapabilen, ahlaki açıdan doğruyu düşünüp bulabilen kişi.

¹⁰ “Çocuğun saygı hakkı” fikrini öğretmiş olan simanın, Varşova’daki ünlü yetimhanenin yaratıcısı ve Treblinka’da yetimlerle birlikte katledilmiş olan Janusz Korczak olması belki de hiçbir şekilde rastlantı değildi. Bkz. Tomek Bogacki, *The Champion of Children: The Story of Janusz Korczak* [Çocukların Kahramanı: Janusz Korczak’ın Hikâyesi] (2009).

¹¹ Freud, *Totem ve Tabu* kitabında Oedipus kompleksinin dinin de merkezinde olduğunu öne sürmüştü.